

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии
ISSN 2664–9950 (Print)
ISSN 2707–6385 (Online)
2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 176–184
doi 10.15421/26190212
<http://www.uha.dp.ua>

УДК (438) «1919/97»:342.4

Історія та соціально-політичні умови підготовки польських Конституцій з 1919 по 1997 рр.

Б. В. Кіндюк

доктор юридичних наук, професор,
завідувач лабораторії боротьби
з наркозлочинністю
ORCID: 0000–0001–8519–4649
ResearcherID: O-5076–2017
kxenon46@gmail.com

*Одеський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Успенська, 1, м. Одеса, Україна, 65014*

М. С. Кельман

доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії, історії та філософії права
ORCID: 0000–0002–4393–4626
ResearcherID: AAB-2858–2020
muchaylo_lviv@ukr.net

*Національний університет «Львівська політехніка»
вулиця Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79000*

В. Н. Патlachук

к. ю. н., доцент кафедри теорії, історії
права і держави та конституційного права
ORCID: 0000–0002–9488–7946
lera2203@ukr.net

*Національний університет державної
фіскальної служби України,
вулиця Університетська, 31, м. Ірпінь,
Україна, 08200*

О. В. Патlachук

кандидат юридичних наук
ORCID: 0000–0002–2359–5399
ResearcherID: AАН-8753–2019
natasha-sidorkova@ukr.net

*Краматорський економіко-гуманітарний
інститут,
вулиця Паркова, 43, Краматорськ, Україна, 84300*

Анотація. *Метою* статті є дослідження історії підготовки та причин прийняття польських Конституцій у період з 1919 по 1997 рр. *Методи дослідження:* діалектичний, хронологічний, компаративний, системно-структурний. *Основні результати:* в статті показано, що історія підготовки польських Конституцій у період з 1919 по 1997 рр. відбувалася в умовах постійних змін суспільно-політичних факторів, що знайшло відображення в державному устрої, політичних, економічних та соціальних відносинах, правах та свободах населення. Доведено, що історія польського конституціоналізму розвивалася за складним вектором від незначної за обсягом та своїм науковим рівнем Малої Конституції 1919 р., яка приймалася в умовах збройного протистояння з Радянською Росією, до Конституції 1997 р., яка відповідає європейським стандартам. Досліджено вплив історичної особистості – маршала Юзефа Пілсудського, який став фундатором відродження незалежної Польщі, на історію підготовки та прийняття польських Конституцій 1919, 1921 рр., а також Конституції 1935 р., в якій президенту країни надавалися диктаторські повноваження на період воєнних дій.

Показано, що розвал Радянського Союзу привів до ліквідації комуністичної системи у Польщі, приходу до влади демократичних сил, що мало наслідком прийняття Конституції 1997 р. *Практичне значення* дослідження полягає у використанні польського історичного досвіду в розробці сценаріїв подій в Україні з метою запобігання помилок в сучасному державотворенні. *Оригінальність:* проведено комплексне дослідження історії польського конституціоналізму з урахуванням суспільно-політичних причин. *Тип статті:* описова.

Ключові слова: Конституція; історія польського конституціоналізму; Ю. Пілсудський; Сейм; Сена; начальник держави; президент.

Надійшла до редколегії 04.07.2019

Прорецензована 16.11.2019

Рекомендована до друку 26.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 177–184

doi 10.15421/26190212

<http://www.uha.dp.ua>

УДК (438)»1919/97»:342.4

История и социально-политические условия подготовки польских Конституций с 1919 по 1997 гг.

Б. В. Киндюк

заведующий лабораторией борьбы
с наркопреступностью

ORCID: 0000–0001–8519–4649

ResearcherID:

kxenon46@gmail.com

*Одесский государственный университет
внутренних дел,
улица Успенская, 1, г. Одеса, Украина, 65014*

М. С. Кельман

доктор юридических наук, профессор кафедры
теории, истории и философии права

ORCID: 0000–0002–4393–4626

ResearcherID: AAB-2858–2020

muchaylo_lviv@ukr.net

*Национальный университет «Львовская
политехника»
улица Степана Бандеры, 12, г. Львов, Украина,
79000*

В. Н. Патлачук

к. ю. н., доцент кафедры теории, истории
государства и права и конституционного права

ORCID: 0000–0002–9488–7946

lera2203@ukr.net

*Национальный университет государственной
фискальной службы Украины
улица Университетская, 31, Ирпень, Украина, 08200*

А. В. Патлачук

кандидат юридических наук
ORCID: 0000–0002–2359–5399

ResearcherID: AAN-8753–2019

natasha-sidorkova@ukr.net

*Краматорский экономико-гуманитарный
институт
улица Парковая, 43, г. Краматорск, Украина, 84300*

Аннотация. *Цель статьи* – является исследование истории подготовки и причин принятия польских Конституции в период с 1919 по 1997 год. *Методы исследования:* диалектический, хронологический, компаративный, системно-структурный. *Основные результаты:* в статье показано, что история подготовки польских Конституции в период с 1919 по 1997 год происходила в условиях постоянных изменений общественно-политических факторов, что нашло отражение в государственном устройстве, политических, экономических и социальных отношениях, правах и свободах населения. Доказано, что история польского конституционализма развивалась по сложному вектору от незначительной по объему и своему научному уровню Малой Конституции 1919, которая принималась в условиях вооруженного противостояния с Советской Россией, в Конституцию 1997, которая соответствует европейским стандартам. Исследовано влияние исторической личности – маршала Юзефа Пилсудского, который стал основателем возрождения независимой Польши, на историю подготовки и принятия польских конституций 1919, 1921 гг., а также Конституции 1935, в которой президенту страны предоставлялись диктаторские полномочия на период военных действий. Показано, что развал Советского Союза привел к ликвидации коммунистической системы в Польше, приходу ко власти демократических сил следствием принятия Конституции 1997 г. *Практическое значение* исследования заключается в использовании польского исторического опыта в разработке сценариев событий в Украине с целью предотвращения ошибок в современном государстве. *Оригинальность:* проведено комплексное исследование истории польского конституционализма с учетом общественно-политических причин. *Тип статьи:* описательная.

Ключевые слова: Конституция; история польского конституционализма; Ю. Пилсудский; Сейм; Сена; начальник государства; президент.

Поступила в редколлегию 04.07.2019

Прорецензирована 16.11.2019

Рекомендована в печать 26.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 176–184

doi 10.15421/26190212

<http://www.uha.dp.ua>

UDC (438)»1919/97»:342.4

History and socio-political conditions of preparation of the Polish Constitutions from 1919 to 1997

B. V. Kindiuk

Doctor of Laws, Professor,
 Head of the Laboratory for Combating Drug Crime
 ORSID: 0000–0001–8519–4649
 ResearcherID: O-5076–2017
kxenon46@gmail.com

*Odesa State University of Internal Affairs
 1 Uspenska Street, Odessa, Ukraine, 65014*

M. S. Kelman

Doctor of Laws, Professor, Department of Theory,
 History and Philosophy of Law
 Educational Institute of Law, Psychology and
 Innovative Education
 ORSID: 0000–0002–4393–4626
 ResearcherID: AAB-2858–2020
muchaylo_lviv@ukr.net

*Lviv Polytechnic National University,
 12 Stepan Bandera Street, Lviv, Ukraine, 79000*

V. N. Patlachuk

Ph.D (Laws), Associate Professor,
 Department of Theory, History of Law
 and State and Constitutional Law
 ORSID: 0000–0002–9488–7946
lera2203@ukr.net

*National University of the State Fiscal
 Service of Ukraine
 31 Universitetska Street, Irpin, Ukraine, 08200*

O. V. Patlachuk

Ph.D (Laws)
 ORSID: 0000–0002–2359–5399
 ResearcherID: AAH-8753–2019
natasha-sidorkova@ukr.net

*Kramatorskyi ekonomiko-humanitarnyi Institute
 43 Parkova Street, Kramatorsk, Ukraine, 84300*

Abstract. *The purpose of article deals with the study of history of preparation and the reasons for the adoption of the Polish Constitutions in the period from 1919 to 1997 years. Research methods: dialectical, chronological, comparative, system-structural. Main results: The article shows that the history of the preparation of the Polish Constitutions in the period from 1919 to 1997 years occurred under the conditions of constant changes of socio-political factors, which was reflected in the state system, political, economic and social relations, rights and freedoms of the population. It is proved that the history of Polish constitutionalism has evolved in a complex vector from the insignificant in volume and scientific level of the Little Constitution of 1919, which was adopted in conditions of armed confrontation with Soviet Russia, to the 1997 Constitution, which complies with European standards. The influence of the historical personality of Marshal Jozef Pilsudski was investigated, who became the sponsor of the rebirth of independent Poland on the history of the preparation and adoption of the Polish Constitutions of 1919, 1921 years and the Constitution of 1935 in which the President of the country was given dictatorial powers during the period of war. It is shown that the Constitution of 1952, which was written according to Soviet models and based on instructions received from Moscow, had to consolidate in Poland a socialist model in which the Polish United Workers Party had a leading role in society. It is shown that the collapse of the Soviet Union led to the elimination of the communist system in Poland, the rise to power of democratic forces, which resulted the adoption Constitution 1997. The peculiarity of the Constitutional process was the fact that for the first time in the history of Poland on 25th May 1997 a referendum was held regarding its adoption. The Constitution 1997 was adopted in the context of a transition from command-administrative to a democratic system of government, so its content is marked by a democratic nature that ensured the creation of private ownership of all means of production and free trade. The historical reasons of the drafting of the Polish Constitutions have undergone a complex dynamic, which is connected with political changes in the country, which is reflected in the content of the ideas, doctrinal views and Basic Laws. The practical significance of the study lies in the use of Polish historical experience in the development of event scenarios in Ukraine in order to prevent errors in modern state-making. Originality: a comprehensive study of the history of Polish constitutionalism, taking into account socio-political reasons. Article type: descriptive.*

Keywords: Constitution; the history of Polish constitutionalism; Yu. Pilsudsky; Sejm; Hay; head of state; the president

Received 04.07.2019

Reviewed 16.11.2019

Accepted 26.12.2019

Постановка проблеми пов'язана з необхідністю більш ґрунтовного вивчення історії підготовки та причин прийняття польських Конституцій. За допомогою історичних досліджень можуть бути встановлені особливості моделі державного устрою, які забезпечують ефективне функціонування та стабільність системи. Розгляд історії українського конституціоналізму вказує на потребу її систематизації з метою виділення національних особливостей та традицій розвитку. Інтерес до польського конституціоналізму є не випадковим з причини того, що Україна та Польща у своєму історичному розвитку мають чимало спільних рис. Це відсутність державності протягом значного періоду, національно-визвольна боротьба, протидія політиці русифікації, діяльності окупаційних влад щодо стримування культурного, духовного, освітнього розвитку. Тому історія польського конституціоналізму дозволяє ознайомитися з позитивним досвідом протидії таким явищам, який доцільно використати на практиці. Таке дослідження необхідно провести на підставі розгляду причин підготовки польських Конституцій, історії їхнього прийняття, які діяли з 1919-го по 1997 р.

Історіографія. Аналіз наукових публікацій показує, що розглядом історії підготовки, причин прийняття польських Конституцій займалися: М. Адамчик, З. Баран, Ю. Бардах, М. Бартошевич, С. Булавин, М. Булахтін, П. Вінзорек, М. Габський, Л. Зашкільняк, Є. С. Ковальський, Е. Ковальські, В. Комарницький, М. А. Кравчук, М. Крикун, С. Круковський, В. С. Кульчицький, Б. Леснодорський, М. І. Марчук, Й. Маршалік-Кава, С. Міллер, М. П. Орзіх, І. К. Персак, М. Петрак, О. І. Ревер, р. Ставицький, С. Стажинський, П. Б. Стецюк, Б. Й. Тищик, А. Токарський, О. Ф. Фрицький, М. Хашковська, Р. Шантра, В. М. Шаповал, Я. Шуманек, О. М. Юхінюк, Г. Яблонський, М. Ярославський та ін. При цьому комплексних досліджень суспільно-політичних умов підготовки, історії прийняття польських Конституцій за період з 1919-го по 1997 р. не було створено.

Метою роботи є проведення дослідження історії підготовки суспільно-політичних умов прийняття Конституції Республіки Польща у ХХ ст.

Виклад основного матеріалу необхідно розпочати з того, що за період з 1919 р. по сьогодні у Польщі було прийнято п'ять конституцій: Мала Конституція 1919 р., Конституція Речі Посполитої 1921 р., Конституція Польської Республіки 1935 р.,

Конституція Польської Народної Республіки 1952 р., Конституції Польської Республіки 1997 р.

Ознайомлення з історичними процесами підготовки конституційних актів показує, що вони приймалися в умовах різних суспільно-політичних ситуацій, що знайшло своє відображення в їх змісті. З огляду на цю обставину необхідно розглянути історію створення та прийняття кожного з цих Основних Законів.

І. Історія прийняття Конституції 1919 р., чи Малої Конституції, тісно пов'язана з розвитком суспільно-політичних подій, які передували цій події. На початку Першої світової війни польські землі опинилися у складі двох ворожих воєнних блоків – Антанти та Німеччини й Австро-Угорщини. Тому польське питання стало об'єктом політичної гри. 14 серпня 1914 р. головнокомандувач Російською армією Великий князь Микола Миколайович видав маніфест, у якому закликав поляків бити німців та австрійців заради об'єднання польських земель. Документ носив декларативний характер із причини того, що був оприлюднений не від імені царя, Державної Думи чи уряду, що свідчить про нещирість офіційної російської позиції. На початку серпня 1915 р. німецькі війська зайняли Варшаву та створили на окупованих землях Польщі два генерал-губернаторства: німецьке з центром у Варшаві та австрійське – у Любліні. З метою включення поляків до німецької та австрійської армії в січні 1917 р. була створена Тимчасова державна рада, а командувачем польськими легіонами став Юзеф Пілсудський. На наступному історичному етапі німці змусили Тимчасову державну раду саморозпуститись і на її основі створили Регентську Раду, яка отримала повноваження законодавчої та виконавчої ради. Відновлення в 1917–1918 рр. Речі Посполитої було пов'язано з тим, що тривалий час територія цієї країни входила до складу трьох держав: основна частина зі столицею Варшавою належала Російській імперії, західна частина Галичини, яку населяли поляки, – Австро-Угорській імперії, а познанський регіон та Помор'я – Німецькій імперії. У цих частинах країни діяли різні політичні партії та рухи, між якими було важко узгодити загальну політику нової держави, що призвело до значних проблем у підготовці Конституції. У цей історичний період Німеччина та Австро-Угорщина перебували у критичному стані, не було можливості контролювати політичну ситуацію. Тому 7 жовтня 1918 р. Польське Королівство проголосило незалежність, а до Варшави при-

був Юзеф Пілсудський. У результаті капітуляції Німеччини 11 листопада 1918 р. почалось відновлення Польської Республіки шляхом проголошення незалежності від Росії, Німеччини та Австро-Угорщини. Ухвалення цього рішення пов'язано з ім'ям маршала Ю. Пілсудського (1867–1935 рр.), якому було передано вищу військову владу та надано звання Головного коменданта. Одночасно з цим було створено нову Конституційну комісію у складі 30 осіб, у якій були представлені основні політичні сили країни. Регентська Рада рішенням від 14 листопада 1918 р. саморозпустилася та передала владу Ю. Пілсудському з правом видавати закони, створювати уряд, скликати парламент. За наказом цього політичного діяча, який на той час мав досить демократичні погляди, розпочалася підготовка до проведення виборів, які відбулися 22 листопада 1918 р., у результаті чого було утворено Установчий Сейм.

Варто зазначити, що протягом 1918 р. з метою створення державних органів влади було ухвалено: декрет Регентської Ради «Про тимчасову організацію вищих органів влади в Польському Королівстві» від 3 січня; закон «Про Державну Раду Польського Королівства» від 4 лютого; декрети «Про затвердження тексту присяги для польського війська» від 12 жовтня, «Про формування Збройних сил Польщі» від 27 жовтня, «Про найвищу представницьку владу Польської Республіки» від 22 листопада.

Наявність органів державної влади та Установчого Сейму дало змогу 20 лютого 1919 р. прийняти Малу Конституцію, яка визначала форму державного правління, суспільний лад, територіальний устрій. Документ складався з двох розділів та п'яти підрозділів. Згідно з першим із них, Сейм підтримував заяву Ю. Пілсудського як глави держави та висловлював йому подяку за згоду обіймати державні посади з метою служби на користь польської держави. Як вказувалося в Розділі II, до затвердження нової Конституції Сейм доручає Ю. Пілсудському управляти польською державою і нести відповідальність перед Сеймом. Таким чином, маршалу передавалася влада в країні й необмежені права у сфері цивільних та військових питань, а за Сеймом лишалося право прийняття законів, виконання яких цілком покладалося на главу держави. Такий підхід законодавців був пов'язаний зі складною суспільно-політичною ситуацією та війною, яку вела Польща з більшовицькою Росією. З огляду на це, суспільство вважало, що в таких умовах країні потрібен глава держави з диктаторськими повноваженнями, який може впоратися з викликами того історичного періоду.

II. Ухвалення Конституції Речі Посполитої 1921 р. відбувалося в часи миру, після завершен-

ня війни і початку переговорів у березні 1921 р. у м. Ризі між Польщею та більшовицькою Росією. У цей історичний період перед польським суспільством постало питання відновлення мирного життя та створення нових засад функціонування польської держави. З цією метою було утворено Конституційну комісію для підготовки нової Конституції.

На процес підготовки Основного Закону вплинула відставка у грудні 1919 р. уряду Ігнація Падеревського (1860–1941 рр.), який народився на Винничині та був відомим польським музикантом. Це дало змогу сформувати в парламенті нову партійну коаліцію, яка і розпочала підготовку проекту Основного Закону. Новий прем'єр-міністр Польщі Л. Скулський (1877–1940 рр.) підготував до сформованого проекту низку поправок, які були передані до Конституційної комісії. На підставі обговорення компромісів та узгоджень між різними парламентськими фракціями було сформовано текст Конституції, яку 17 березня 1921 р. затвердив Сейм.

За свідченням польського дослідника Р. Ставицького, на зміст документа вплинуло бажання тодішніх політиків обмежити владу президента на користь парламенту в разі призначення на цю посаду Ю. Пілсудського (Stawicki, R., 2011, с. 12). На додаток до цього, в Польщі працювали багато науковців, які розробляли свої моделі конституції. До їхнього числа належали представники різних шкіл: а) краківської – С. Естрейхер (1869–1939 рр.); б) американської – Ю. Бузик (1873–1936 рр.); в) французької – В. Врублевський (1875–1951 рр.).

«Краківська модель» запроваджувала парламент, який складався з двох палат – Сенату та Сейму, що давало гарантію досягнення взаємозгоджень при обговоренні законів. На думку А. Турчака, Сенат становив собою не палату парламенту, а мав декларативний характер з причин обмеженості повноважень та відсутності реальних механізмів впливу на законотворчий процес (Турчак, А., 2014, с. 67). Прихильники цієї моделі мали підтримку Ю. Пілсудського, який особисто брав участь в обговореннях на засіданнях «Громадського клубу» Кракова, що їх організував професор С. Естрейхер.

Другу модель, яка одержала назву «американського проекту», підготував професор Ю. Бузек, який працював у Львівському університеті та обіймав посаду директора Головного управління статистики. При цьому варто зазначити, що рід Бузеків відзначається наявністю цілої низки видатних особистостей: Ян Бузек (1874–1940 рр.) був відомим у Польщі громадським діячем, інший представник цієї родини Єжи Карл Бузек обіймав посаду прем'єр-міністра Польщі з 1997-го по 2001 р., був

активним діячем профспілки «Солідарність», займається науковою діяльністю, має ступінь доктора наук та звання професора, а, починаючи з 2004 р., є депутатом Європейського парламенту.

Третій проект, що його запропонував професор В. Врублевський, отримав назву «французького», був підготовлений Конституційним бюро та передбачав, що Польща буде унітарною державою з республіканським режимом.

Згідно з Конституцією 1921 р., у Польщі було встановлено парламентську республіку, в якій значне коло повноважень покладалося на Сейм, що контролював діяльність уряду й усієї виконавчої гілки влади. Ця модель Конституції негативно вплинула на суспільно-політичну, економічну ситуацію в країні та призвела до загальної кризи і військових сутичок. У 1925 р. країна ввійшла в суспільно-політичну кризу, що призвело до звернення багатьох політиків до Ю. Пілсудського, який у той момент відійшов від політики. Тому 15 листопада 1925 р. до нього приїжджають 12 генералів та кілька сотень офіцерів, але маршал не дав згоди на військовий переворот. Розгляд історії Польщі показує, що суспільно-політична ситуація знову почала ускладнюватись у вигляді значного державного боргу, інфляції, зростання цін, чисельності безробітних, що призвело до численних страйків і революційних заворушень. У 1925–1926 рр. у країні виникло протистояння між різними політичними силами, яке значне посилилось через економічну кризу, інфляцію, високий рівень безробіття, що викликало незадоволення більшості населення. Такі події призвели до військових сутичок у травні 1926 р., які тривали три дні, а під час боїв загинуло 250 військових і 164 цивільні особи, близько 1 000 людей отримали поранення.

З метою наведення ладу в країні 12 травня 1926 р. Ю. Пілсудський приїздить до Варшави, де прихильні йому війська захоплюють східну частину міста. На мосту між двома частинами Варшави маршал зустрічається з президентом С. Войцеховським, після чого президент та глава уряду В. Вітос уходять у відставку. Новим президентом країни стає професор Львівської політехніки І. Мосцицький, а главою уряду – також професор Львівської політехніки К. Бартел, що, на думку С. Булавіної, означало початок установаження в Польщі авторитарного режиму. Цей уряд 26 серпня 1926 р. вніс на розгляд парламенту проект закону, згідно з яким повноваження цього органу були значно обмежені, а президент отримав право видавати розпорядження, які мали силу закону, між сесіями парламенту (Булавіна, С., 2014, сс.7–12).

Авторитарна політика польського режиму була спрямована на порушення мовних, громадянських

прав і свобод українського населення, що викликало опір у створенні повстанського руху та вчиненні терористичних актів. З цієї причини був створений концентраційний табір Береза-Картузька в однойменному місті на Берестейщині як місце позасудового інтернування супротивників керівного режиму, в якому розміщали незадоволених режимом опозиційних діячів, а також представників українського визвольного руху. Всі вони перебували у край тяжких умовах, без медичної допомоги, нормальної їжі, а в різні історичні часи в ньому були ув'язнені Василь Бандера, Олександр Гаврилюк, Іван Мітрінга та інші активні представники українського руху.

Таким чином, історія прийняття Конституції 1921 р. носила складний характер з причини того, що її перший варіант був повністю змінений у напрямі створення авторитарного режиму.

III. Конституція Польської Республіки 1935 р. становила собою документ, який відповідав класичній моделі тодішніх буржуазних республік, які приймались у більшості європейських країн. До числа причин прийняття Основного Закону належать: а) соціально-політична криза; б) корупційні скандали; в) бажання польської еліти встановити режим «твердої руки». Соціально-політична криза загострилась усередині 30-х років минулого століття: країною прокотилась низка страйків, у Варшаві дійшло до збройних сутичок між населенням, поліцією та військами. Надзвичайною подією стало вбивство 15 червня 1934 р. міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького (1895–1934 рр.), що його скоїв член ОУН Г. Мацейк, за антиукраїнську позицію та переслідування населення Галичини.

Корупційні скандали, на думку М. А. Кравчука, пов'язані з незаконними витратами та фінансовими угодами, стали звичайним явищем у тодішній Польщі (Кравчук, М., 2014, сс. 18–21). Значного розголосу набула афера міністра Г. Чеховича, якого звинувачували в розкраданні бюджетних коштів у розмірі майже 500 млн злотих, однак завдяки тодішньому прем'єр-міністру Ю. Пілсудському цю кримінальну справу було закрито. При цьому відомі випадки корупційних діянь при військових закупівлях, створенні системи укріплень на кордонах країни, будівництві залізничних шляхів, виділенні коштів на ліквідацію наслідків природних лих у Галичині та ін. У таких умовах влада вирішила навести порядок шляхом застосування двох методів: а) підготовки нової конституції; б) запровадження терору проти незадовільних. З метою вирішення цього питання польська еліта звернулась до Ю. Пілсудського з пропозицією дати дозвіл на підготовку проекту Основного Закону, в яко-

му маршалу відводилась посада президента країни. При розгляді цієї проблеми необхідно вказати, що в більшості європейських держав були встановлені тоталітарні форми правління: у Радянському Союзі при владі перебував диктатор Йосиф Сталін, у Німеччині – Адольф Гітлер, в Італії – Бенвенуто Муссоліні, в Угорщині – адмірал Міклош Хорті.

Робота над підготовкою проєкту Конституції тривала протягом двох років, і 26 січня 1934 р. його було презентовано на пленарному засіданні Сейму. Автором Конституції визнається Станіслав Цар, польський політичний і громадський діяч, юрист, міністр юстиції, Головний державний радник Польської Республіки. Інтерес викликає біографія цього політичного діяча, який до 1905 р. вивчав право у Варшавському університеті, потім до 1907 р. продовжував навчання в Імператорському Новоросійському університеті в Одесі (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). У 1908–1911 рр. проходив адвокатську практику, відкрив приватну адвокатську контору, пізніше був мировим суддею в одному з округів Варшави. Проєкт Конституції пройшов обговорення на зустрічі між Ю. Пілсудським, спікером Сейму К. Світальським (1886–1962 рр.) та майбутнім Прем'єр-міністром Польщі В. Славеком (1879–1939 рр.). За її результатами документ було передано до парламенту, і 16 січня 1935 р. Сейм та Сенат ухвалили Конституцію, а 23 квітня 1935 р. її текст підписав президент Польщі І. Мосцицький.

Польська Конституція 1935 р. ґрунтувалася на доктринальній ідеї встановлення сильної президентської влади. Текст Конституції було складено з огляду на подальше зосередження всієї повноти влади в країні в руках маршала Ю. Пілсудського, але той помер 12 травня 1935 р. Таким чином, в історії Польщі Конституція залишилася як вищий законодавчий акт, а диктатор, задля правового забезпечення повноважень якого вона створювалася, не зміг розпочати виконання відповідних обов'язків.

IV. Конституція Польської Народної Республіки 1952 р. мала закріпити соціалістичну модель керівництва тодішнім суспільством та запровадити командно-адміністративну систему управління. Необхідність підготовки конституції була обумовлена такою низкою причин. По-перше, на території Польщі перебували радянські війська, а фактичне управління країною здійснювало комуністичне керівництво СРСР. З метою створення системи держав-сателітів у Східній Європі у цих країнах проводилася кампанія з підготовки відповідних конституцій, які були затвержені: у Болгарії – 1947 р., Румунії та Чехословаччині – 1948 р., Угорщині та Німецькій Демократичній Республіці – 1949 р. Наявність комуністичних режимів у цих країнах дозволила створити 14 трав-

ня 1955 р. Варшавський договір, який становив собою воєнний союз європейських соціалістичних держав при провідній ролі Радянського Союзу. По-друге, у Польщі після виборів до Сейму в лютому 1947 р., які сфальсифікували комуністи, загострилася суспільно-політична ситуація, пов'язана з установами соціалістичного режиму. Комуністична влада посилила тиск на селянство з метою прискорення колективізації господарств за допомогою засобів економічного примусу у вигляді високих податків для селян та приватних господарств. Така політика призвела до зменшення постачання продовольства до міст, тому уряд повернувся до системи обов'язкових поставок продуктів селянами, а в містах – до введення карткової системи. Як вказує В. Н. Патлачук, для уникнення політичної кризи в лютому 1949 р. панівна комуністична верхівка утворила під керівництвом міністра юстиції Г. Святковського (1896–1970 рр.) Комітет з підготовки Конституції, а головою комісії було призначено тодішнього президента Польщі Б. Берута (1892–1956 рр.). У травні 1951 р. Сейм ухвалив закон про порядок підготовки та прийняття Конституції, а загальне керівництво цим процесом було передано Конституційному комітету (Патлачук, В. Н., 2016, с. 19).

Наступним історичним етапом став розгляд проєкту Конституції на чотирьох засіданнях вказаного комітету, що зібрав пропозиції, отримані внаслідок обговорення населенням Польщі її положень, хоч ця обставина мала формальний характер. Інтерес викликає та обставина, що текст проєкту польської Конституції перед розглядом у Сеймі було передано на схвалення Й. В. Сталіну, який, за даними відомого польського історика К. Персака, особисто вніс до нього п'ятдесят різних поправок, що стосувалися, зокрема, «ліквідації експлуататорських класів», «співпраці робітників і селян», а також викреслив із тексту положення стосовно прав населення на приватну власність тощо (Persak, K., 2003, ss. 187–209).

Після цього, 22 липня 1952 р., Сейм затвердив текст Конституції, яка за своїм змістом була написана відповідно до радянських зразків та на підставі інструкцій, отриманих із Москви. Як вказує І. Маршалек-Кава, Конституція 1952 р. мала закріпити в Польщі соціалістичну модель, у якій Польська об'єднана робоча партія (далі: ПОРП) зберігала керівну роль у суспільстві, що доводиться шляхом порівняльного аналізу змісту цього документа та Конституції СРСР 1936 р. (Маршалек-Кава, І., 2019).

У тексті Конституції закріплювалася партійна диктатура, основу держави становила усупільнена власність на засоби виробництва, планове ведення

господарства, командно-адміністративне управління. Посада президента скасовувалася, а вищим органом влади проголошувався Сейм, який обирався на чотири роки загальними, безпосередніми, таємними виборами всіх громадян, які досягли 18 років.

Як вказує А. Шумяк, у цілому положення Конституції носили декларативний характер, що доводиться наявністю положень стосовно прав трудящих на проведення зборів, мітингів, маніфестацій і різних інших видів об'єднань громадян, які фактично могли проводитися тільки з дозволу панівної комуністичної верхівки (Szumaniak, A., 2001, с. 40). Подвійний характер мали закріплені в Конституції права на свободу слова, друку, оскільки друкарні, підприємства з виробництва паперу, засоби доставки продукції, радіо, інші ЗМІ знаходилися в руках держави, а пізніше був ухвалений закон, який забезпечував комуністичній владі контроль за публікаціями та будь-якими публічними виступами.

V. Розгляд історії підготовки Конституції Республіки Польщі 1997 р. показує, що за її допомогою планувалося забезпечити перехід від соціалістичної до демократичної системи правління країною та усунути від влади функціонерів ПОРП. Новий конституційний процес було розпочато ухваленням у квітні 1992 р. Закону «Про підготовку і процедуру ухвалення Конституції Речі Посполитої», який закріпив обов'язковість винесення проекту Конституції на всенародний референдум. Цьому процесу передувало ухвалення в жовтні 1992 р. Малої Конституції, яка носила перехідний характер та передбачала ліквідацію соціалістичної системи управління. Друга причина підготовки Конституції була пов'язана з уведенням в Польщі приватної власності, роздержавленням підприємств, установам вільної торгівлі, обігу валюти, приватної власності на землю.

Для підготовки Основного Закону країни було сформовано Конституційну комісію у складі 46 депутатів Сейму та 10 сенаторів. До роботи в комісії

було також залучено провідних науковців, істориків, юристів, політологів та практиків. Загалом до неї було подано сім проектів Конституції, але їх не було розглянуто з причин розпуску президентом парламенту у травні 1993 р. Новий Сейм утворив нову Конституційну комісію, до якої було подано ще шість проектів Основного Закону, розгляд яких парламент розпочав у 1994 р.

Особливістю конституційного процесу була та обставина, що вперше в історії Польщі 25 травня 1997 р. проводився референдум з питання щодо ухвалення Конституції. Після позитивного рішення референдуму проект затвердив Сейм, на підставі чого президент Польщі О. Квасневський 16 липня 1997 р. підписав текст Конституції, яка набрала чинності з 17 листопада 1997 р. За оцінкою українських істориків, правників, політологів, Конституція Польщі є демократичною, детально врегульовує питання соціально-економічного, державно-політичного життя і містить значний перелік прав, свобод та обов'язків людини і громадянина (Тищик, Б. Й., 2012, с. 403).

З метою проведення порівняльного аналізу причин підготовки та основних положень польських Конституцій, було використано діахронний метод, який дозволяє виявити закони розвитку історичних явищ (табл. 1).

У цілому історичні причини підготовки польських Конституцій пройшли складну динаміку, яка пов'язана з політичними змінами в країні, що знайшло відображення в покладених у змісті Основних Законів ідей та доктринальних поглядів. Наприклад, історичний процес прийняття змін до Конституції 1921 р. та затвердження Конституції 1935 р. є ідентичним та пов'язаний з суспільно-політичною кризою, яка охопила цю країну.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки:**

1. Історія підготовки Малої Конституції 1919 р. була пов'язана з необхідністю консолідації польського суспільства в умовах збройного протисто-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз суспільно-політичних причин та доктринальних положень польських Конституцій 1919–1997 рр.

Польські Конституції	Причини прийняття	Основна ідея
1919	створення органів державного управління; передача основних повноважень з управління країною Ю. Пілсудському	відновлення державності
1921	надання Сейму виняткових повноважень; відновлення мирного життя	стабілізація державного устрою
1935	надання президенту особливих повноважень; вихід із соціально-політичної кризи	створення авторитарного режиму
1952	введення командно-адміністративної системи; проведення націоналізації	затвердження соціалістичного устрою
1997	ліквідація командно-адміністративної системи; введення ринкової економіки	перехід до демократичної форми правління

яння з Радянською Росією, а Конституція 1921 р. закріплювала в Польщі парламентську форму правління, яка значно обмежувала повноваження президента й уряду, що стало однією з причин економічної та соціально-політичної кризи. Історичні умови ухвалення Конституції 1935 р. пов'язані із забезпеченням у Польщі створення авторитарної президентської республіки на чолі з Ю. Пілсудським, який мав значний обсяг повноважень в усіх сферах соціально-політичного життя країни.

2. Історія прийняття Конституції ПНР 1952 р. відбувалася під впливом радянської окупації Польщі, а її завданням стало запровадження в країні соціалістичної моделі управління суспільством, проведення націоналізації підприємств, землі, ліквідація приватної власності. У протилежність цьому Конституція 1997 р. ухвалювалася в умовах пере-

ходу від командно-адміністративної до демократичної системи управління, тому її зміст відзначається демократичним характером, забезпечує створення приватної власності на всі засоби виробництва та вільної торгівлі.

3. Історія підготовки польських довоєнних Конституцій показує відображення в них тенденцій повного нехтування правами українського населення на використання рідної мови, культури, просвітницької діяльності про яке в їх змісті взагалі не згадується, хоча українці складали третину її населення. При цьому, незважаючи на наявність в них загальних положень стосовно інших національностей, польська влада проводила антиукраїнську політику шляхом знищення читалень, закриття українських видань, заборони діяльності культурно-просвітницьких організацій.

Бібліографічні посилання

Stawicki, R., 2011. *Główny Specjalista Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny*. Warszawa, 17 s.

Турчак, А., 2014. *Мартовская Конституция 1921 г. в Польше: государственное устройство Польши и парламентаризм*. Национальный юридический журнал: Теория и практика, № 3, сс. 65–70.

Булавина, С., 2014. *Конституції Польщі 1921 р. та 1935 р. в українській та польській історіографії*. Історико-правовий часопис, № 1(3), сс. 7–12.

Кравчук, М., 2014. *Історико-правова генеза Державного Трибуналу: досвід Польщі*. Історико-правовий часопис, № 1(3), сс. 18–21.

Патлячук, В. Н., 2016. *Основні положення Конституції Польської Народної Республіки 1952 р.* Науковий

вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, № 41, сс. 289–294.

Persak, K., 2003. *Troskliwy opiekun i swiatly doradca Polski Ludowej – poprawki Jozefa Stalina do Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 roku*. PRL. Trwanie i zmiana / red. Dariusz Stola, Marcin Zaremba. Warszawa, ss. 187–209.

Маршалек-Кава, І., 2019. *Правовое положение Сейма Польши в 1952–1989 годах*. URL: <http://mysl.kazgazeta.kz/?p=377> (дата звернення: 15.02.2019).

Szymaniak, A., 2001. *Prawa obywatelskie w konstytucjach z 1952 r/ I 1997 r/ analiza porownawcza*. Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny. Rok LXIII – zeszyt 3, ss. 31–48.

Тищик, Б. Й., 2012. *Польща: історія державності і права (X – початок XXI ст.): навч. посіб.* Львів: Світ, 465 с.

References

Stawicki, R., 2011. *Główny Specjalista Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny*. Warszawa, 17 p.

Turchak, A., 2014. *Martovskaya Konstituciya 1921 g. v Polshe: gosudarstvennoe ustrojstvo Polshi i parlamentarizm [The March 1921 Constitution in Poland: the Polish Government and Parliamentarism]*. Nacionalnyj yuridicheskij zhurnal: Teoriya i praktika, № 3, pp. 65–70.

Bulavina, S., 2014. *Konstituciji Polshi 1921 r. ta 1935 r. v ukrajinskij ta polskij istoriografii*. [The Constitution of Poland in 1921 and 1935 in Ukrainian and Polish historiography]. Istoriko-pravovij chasopis, № 1(3), pp. 7–12.

Kravchuk, M., 2014. *Istoriko-pravova geneza Derzhavnogo Tribunalu: dosvid Polshi [The Historical and Legal Genesis of the State Tribunal: The Experience of Poland]*. Istoriko-pravovij chasopis, № 1(3), pp. 18–21.

Patlachuk, V. N., 2016. *Osnovni polozhennya Konstituciji Polskoyi Narodnoyi Respubliki 1952 r.* [The

Historical and Legal Genesis of the State Tribunal: The Experience of Poland]. Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya: Pravo, № 41, pp. 289–294.

Persak, K., 2003. *Troskliwy opiekun i swiatly doradca Polski Ludowej – poprawki Jozefa Stalina do Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 roku*. PRL. Trwanie i zmiana / red. Dariusz Stola, Marcin Zaremba. Warszawa, pp. 187–209.

Marshalek-Kava, I., 2019. *Pravovoe polozhenie Sejma Polshi v 1952–1989 godah [Legal status of the Seimas of Poland in 1952–1989]*. URL: <http://mysl.kazgazeta.kz/?p=377> (дата звернення: 15.02.2019).

Szymaniak, A., 2001. *Prawa obywatelskie w konstytucjach z 1952 r/ I 1997 r/ analiza porownawcza*. Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny. Rok LXIII – zeszyt 3, pp. 31–48.

Tishik, B. J., 2012. *Polsha: istoriya derzhavnosti i prava (X – pochatok XXI st.): navch. posib [Poland: History of Statehood and Law (X – beginning of XXI century)]*. Lviv: Svit, 512 p.